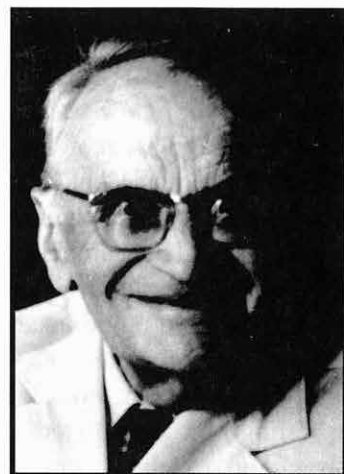

Száz éve született Szentmihályi János (1908 – 1981)

SZABÓ Sándor

Száz évvel ezelőtt, 1908. július 23-án született *Szentmihályi János*, a nagy műveltségű, sziporkázóan szellemes tudós, egyetemi oktató, a hazai bibliográfia és tájékoztatásügy kimagasló egyénisége.

Szentmihályi János ahhoz a két világháború között felnövő nemzedékhez tartozott, mely széles körű európai műveltség és gazdag nyelvismeret birtokában képes volt a szellemi élet legkülönbözőbb területein maradandót alkotni.

Bár a családi hagyományokat folytatva jogi diplomát szerzett, már korán, egyetemista éve alatt megnyilvánult vonzódása az íráshoz, a filozofi mesterséghez: készített törvényszéki és rendőrségi riportokat, majd banktisztviselői munkája mellett sorra jelentette meg színházi és zenei tárgyú kritikáit, melyek között számos hosszabb, rangosabb műelemzés és beszámoló is található.

A 2. világháborút követően 1944 és 1949 között közhivatalnoki feladatokat vállalt, így többek között a Vallás- és Közoktatási Minisztérium vezető tisztviselőjeként irányította a külföldi *Collegium Hungaricum*ok munkáját, szervezte a hazai szépirodalmi könyvkiadás háború utáni elindítását.

Amikor 1949-ben távoznia kellett a minisztériumból, neki is, mint sokaknak ezekben az években, a könyvtár jelentette a menedéket. A könyvtárosságot ennek ellenére kezdettől fogva nem tekintette kényszerpályának, e szakmához hűséges maradt élete végéig. Ehhez az elhatározásához, ragaszkodáshoz nagyban hozzásegítették az Egyetemi Könyvtár, első könyvtárosi munkahelyének akkori vezetői és munkatársai: „*Mátrai László igazgató szívesen fogadott. Ezt a gesztusát sohasem fogom elfelejteni... Az Egyetemi Könyvtár jó iskola volt számomra, nagyon jól éreztem magam, s itt tanultam meg a könyvtári munka úgyszólván minden ágát*” – emlékezett később ezekre az időkre.¹

Szentmihályi János az Egyetemi Könyvtárban az olvasószolgálati részlegbe kapott beosztást, ahol hamarosan megszervezte az önálló tájékoztató szolgálatot. Itt ismerkedett meg közelebről a tájékoztatás különböző műszereivel, különösképpen a bibliográfiával, melynek vizsgálata későbbi kutatásainak központi témája lett. „*Mint bibliográfus ma is abból élek, amit ott és akkor tanultam*” – nyilatkozta 1978-ban.²

Könyvtárosi pályafutásának kezdeti szakaszában számos bibliográfia összeállításában vett részt.

Az Egyetemi Könyvtár az egyetemi oktatás támogatása céljából bibliográfiai sorozatot indított, s ennek kapcsán vetődött fel egy korszerű magyar másodfokú bibliográfia megjelentetésének igénye. Szentmihályi *Vértesi Miklóssal* közösen készítette el az *Útmutató a tudományos munka magyar és nemzetközi irodalmához* című kalauzt,³ mely a hazai bibliográfiai tevékenység egyik legismertebb alkotása, sokáig a tájékoztató munka nélkülözhetetlen műszere volt.

Szentmihályi János érdeklődése az olvasószolgálati és bibliográfiai tevékenység gyakorlati feladatai mellett egyre inkább a bibliográfia, a könyvtári tájékoztatás elméleti problematikája felé fordult. Bár, mint később látni fogjuk, a bibliográfia számos területe foglalkoztatta, hozzá legközelebb a nemzeti bibliográfia műfaja és a hungarika-irodalom számbavételének kérdése állt.

Vizsgálódásai egyik fontos területének a nemzeti bibliográfiai műfaj kialakulását tekintette. A műfaj megszületése, mint köztudott, több tényezőre vezethető vissza. A kutatók véleménye abban megegyezik, hogy a nemzeti értékek megőrzésének szándéka e tekintetben döntő szerepet játszott, de már nem volt egységes álláspont abban, hogy a 16. században, elsősorban a német nyelvterületen elterjedt vásári katalógusok tekinthetők-e a kurrens nemzeti bibliográfia korai megjelenési formájának. „*A bibliográfia-történet egyes művelői – így Besterman és Malclès – kétségbe vonják a «Messkatalog»-ok bibliográfiai jellegét*”, hiszen mint Besterman vallja, „*e jegyzékek nem egyebek, mint a könyvkereskedői forgalomban lévő könyvek jegyzékei.*”⁴ Ezzel szemben Szentmihályi – joggal – azt a nézetet képviseli, hogy „*fél esztendő német könyvtermése a frankfurti és lipcsei vásárokon a maga fizikai valóságában együtt volt. Az a lajstrom tehát, mely ezeket a könyveket rendszerezve leírja, a nemzeti könyvtermés kurrens lajstromával, a kurrens nemzeti bibliográfiával egyenértékű.*”⁵ Szentmihályi János sokat tett a hungarika fogalmának tisztázása érdekében. Elsőként, már 1958-ban felhívta a figyelmet arra a visszás helyzetre, hogy a magyar nemzeti bibliográfia

kizárólag a hazai megjelenésű műveket regisztrálja.⁶ Meggyőzően érvelt, hogy hazai kurrens bibliográfiánk terjessze ki gyűjtőkörét a külföldön megjelent magyar nyelvű kiadványokra is, mivel ezek a művek a nemzeti kultúra szerves részét képezik.⁷ „*A külföldi magyar nyelvű irodalom feltárása olyan feladat, melyet helyettünk más nem végezhet el.*”⁸ Ebből viszont az is következik, hogy a hungarika fogalmába csakis a hazánkra vonatkozó külföldön megjelent idegen nyelvű művek tartoznak: „*a hungaricumok bibliográfiája ... kizárólag külföldön megjelent idegen nyelvű műveket regisztrál.*”⁹ Ugyanakkor felhívta a figyelmet retrospektív nemzeti bibliográfiánk hiányosságaira is. „*Ha tehát retrospektív nemzeti bibliográfiánk hézagainak pótlásáról beszélünk, úgy nemcsak arra kell gondolnunk, hogy az egyes időszakokra nem áll rendelkezésünkre nemzeti bibliográfia, hanem arra is, hogy retrospektív nemzeti bibliográfiánk anyagát, ha az szükséges, a külföldön megjelent magyar nyelvű művek leírásával is pótoljuk.*”⁹

Szentmihályi János nem csupán elméletben foglalkozott a hungarika-kérdéssel, hanem gyakorlatban is sokat tett a hungarika-irodalom regisztrálása érdekében: amikor 1971-ben az Országos Széchényi Könyvtárban megteremtődtek a feltételek a *Hungarica Külföldi Folyóiratszemle* (1976-tól: *Hungarica Irodalmi Szemle*) című kurrens bibliográfia megjelentetésére, a szerkesztésre ő kapott megbízást.

Szentmihályi János kutatásai a nemzeti bibliográfia és a hungarika-kérdés mellett kiterjedtek a bibliográfia egyéb elméleti és módszertani problematikáira is. A bibliográfia fogalmának árnyalt értelmezése érdekében vizsgálta a historia litteraria, a tudománytörténet, irodalomtörténet, illetve a bibliográfia fogalmát, specifikumaikat, egymáshoz való viszonyukat, hiszen „*irodalomtörténet, historia litteraria, tudománytörténet, könyvtörténet, bibliográfia, catalogus scriptorum állandóan egymás mellett előforduló fogalmak.*”¹⁰

Ha az 1950-es, 60-as, de talán még a 70-es évek bibliográfiai produktumait is nézzük, ez idő tájt, különösen a szakbibliográfiák terén, számos je-

lentős és igényes teljesítmény mellett elég sok kedvezőtlen jelenséggel találkozhattunk: sok volt az esetlegesség, ötletszerűség, és tény, hogy egyes bibliográfiák színvonala egyenetlen volt. Szentmihályi volt az, aki előadásaiban és tanulmányaiban a legkövetkezetesebben fejtette ki nézeteit a bibliográfiákkal szembeni elvárásokról, a bibliográfiai tevékenység értékelésének szempontjairól. Minden esetben a bibliográfia tartalmának és szerkezetének összhangban kell lennie az általa elérni kívánt céllal: „*A motiváció és közlési effektus összhangjának megteremtése jelenti a bibliográfiai munka valódi tartalmát*” – írta egy 1974-ben megjelent tanulmányában.¹¹

A bibliográfia elméletének egyik gyakorta vizsgatató kérdése a teljesség és szelekció problémája, mely már korábban is több jeles bibliográfusunkat foglalkoztatta.¹²

Szentmihályi külön tanulmányban hívta fel a figyelmet a „túlméretezettség” veszélyére, mely gyakran a vállalkozás kudarcához vezethet: „*A teljesség, ha ez nem a közlési effektus teljességét jelenti, egyben információ-redundancia, ami egyenesen gátolja a kívánt közlési effektus létrejöttét, és a vízfej egyik kórokozója.*”¹³

Szentmihályi modern szemléletére jellemző, hogy a bibliográfiát nem tekintette konstans, egymástól elszigetelt produktumnak, hanem mindig hangsúlyozta, hogy azok rendszert alkotnak, egymáshoz igazodnak, egymást kiegészítik.

Szentmihályi János könyvtárosi pályafutása során több helyütt is dolgozott. Az Egyetemi Könyvtárban eltöltött évek után 1961-től az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központban a tudományos és szakkönyvtárak osztályát vezette, majd az Országos Széchényi Könyvtárban Sebestyén Géza és Pajkossy György felkérésére irányította a Várban kialakítandó kézikönyvtár előmunkálatait.

Tudományos munkásságának elismeréseként már 1953-tól óraadó tanárként tartott előadásokat az ELTE Könyvtártudományi tanszékén, majd amikor Köhalmi Béla 1964-ben nyugállományba vonult, immáron főállású egyetemi oktatóként tőle vette át a Tájékoztatás, bibliog-

ráfia, dokumentáció tárgy oktatását: „...*egy évig helyettesítettem Köhalmi Bélát, akit legkitűnőbb mesteremként becsültem, s ma is meghatódok, ha tiszta emberségére gondolok. Nyugdíjazása után kifejezetten az ő kérésére bíztak meg az egyetemi oktatással* – vallotta 1978-ban.¹⁴

Szentmihályi személye 1964-től végérvényesen összefonódott az egyetemi könyvtáros-képzéssel. Itt tudta igazán kibontakoztatni képességeit, érvényesíteni szakmai felkészültségét, európai szintű műveltségét, gazdag nyelvismeretét. Mint a *Bibliográfia és tájékoztatás* tárgy oktatója, e szakterület tudós művelője és szaktekintélye itt vált igazán ismert és elismert személyiséggé.

A tárgy kialakulásának történetéről egy 1976-ban készült írásában így emlékezett meg: „*A tantárgy tartalma – függetlenül attól, hogy milyen fokon alkotta a könyvtárosképzés részét – nehezen bontakozott ki. Az úttörő munkát ezen a területen Köhalmi Béla végezte. Mint egyetemi oktató először a könyvtárban keretében, majd pedig az önálló tárggyá vált bibliográfia részeként igyekezett a könyvtári tájékoztatásnak azt a formáját megismertetni, melynek magyarországi meghonosítója az ő mestere, Szabó Ervin volt (...). Köhalmi Béla elsősorban a könyvtári tájékoztatás műszereinek elemzésére törekedett, (...) akinek további érdeme, hogy a könyvtári tájékoztatás legfontosabb műszereinek, a bibliográfiáknak történeti fejlődésére (...) nagy figyelmet fordított.*”¹⁵

Szentmihályi számos írásában fejtette ki nézetét a tájékoztatás tárgy keretében oktatandó ismeretekről, az oktatás módszereiről: „*Ennek a tananyagának a magvát vitathatatlanul a forrásismeret képezi, (...) a forrástípusokat kell megfelelően bemutatni a hallgatóknak. A forrástípusok jellegének és használatának ismerete teszi lehetővé azt az asszociációs folyamatot, amely a tájékoztatás kérdéseinek helyes megválaszolásához vezet.*”¹⁶

Szentmihályi Jánosnak köszönhetően vált a bibliográfia és dokumentáció stúdiuma tájékoztatás-sá, melynek keretében annak gyakorlata mellett a tárgy alapjaival, elméletével és rendszerével

ismerkedhettek meg a hallgatók. Oktató munkája során tanítványait önálló gondolkodásra nevelte, elvárta az asszociációs képességet, a széles körű műveltséget, az idegen nyelvek ismeretét. Hallgatóival szemben igényes, de ugyanakkor toleráns és humánus volt. Rendkívül színes egyéniségének is köszönhetően az élményszámba menő előadásai a szűkebb tananyagban túl emberségre, a kulturális és szellemi javak értékelésére, megbecsülésére tanítottak. Majd negyed századon át könyvtáros generációk sokaságát oktatta és nevelte, példát mutatott emberi és szakmai tisztességéből.

Szűkebb szakterülete mellett behatóan foglalkoztatta a könyvtárosi pályakép alakulása is.¹⁷ Számos oktatási program, képzési koncepció kidolgozásában vett részt, s mint a FID, a Nemzetközi Dokumentációs Szövetség képzési bizottságának magyar tagja, tevékenyen közreműködött a szervezet munkájában. Ennek köszönhetően jól ismerte a könyvtárosképzés külföldi helyzetét, fejlődési trendjeit, s az itt szerzett tapasztalatait igyekezett a hazai képzés javára hasznosítani.

Pályafutásom során három minőségben találkoztam Szentmihályi Jánossal: lehettem tanítványa az egyetemen, később mint kollégák dolgoztunk egyidejűleg a Könyvtártudományi és Módszertani Központban, s végül ismét az egyetemen, ahol nyugállományba vonulása után, az ő kérésére és javaslatára, Tőle vehettem át a *Tájékoztató, információs források* főtárgy oktatását. Őt mesteremnek tekintem, és azóta is hálával és szeretettel gondolok Rá, köszönve okos és bölcs tanácsait, támogatását és barátságát.

Szentmihályi emlékét az utókor azóta is őrzi, személyében a kiváló tanáregyeniséget, valamint a hazai bibliográfia tudományának Gulyás Pál, Köhalmi Béla és Csúry István mellett egyik legjelesebb művelőjét tiszteli.

Irodalom

- 1 VÉRTESY Miklós: Szakom: a tájékoztatás, bibliográfia, dokumentáció. = Könyvtáros, 1978. 1. sz. 20. p.
- 2 VÉRTESY Miklós i.m. 20. p.
- 3 SZENTMIHÁLYI János – VÉRTESY Miklós: Útmutató a tudományos munka magyar és nemzetközi irodalmához. Bp. : Gondolat, 1963. 730 p.
- 4 SZENTMIHÁLYI János: A magyar és a magyar vonatkozású irodalom regisztrálásának, a nemzeti bibliográfia kialakulásának indítékai. Kandidátusi értekezés. Bp. [1973.] 142. p.
- 5 SZENTMIHÁLYI János: Uo.
- 6 SZENTMIHÁLYI János: A hungarica bibliográfia néhány problémája. = Magyar Könyvszemle, 1958. 1. sz. 109–117. p. és Vértesy Miklós i.m. 19–21. p.
- 7 SZENTMIHÁLYI János: A hungarica bibliográfia.... 113. p.
- 8 SZENTMIHÁLYI János: A hungarica bibliográfia.... 114. p.
- 9 SZENTMIHÁLYI János: A hungarica bibliográfia.... 113. p.
- 10 SZENTMIHÁLYI János: A bibliográfia és az irodalomtörténet. = OSZK évkönyv, 1961-1962. [1963.] 125. p.
- 11 SZENTMIHÁLYI János: Bibliográfia és „bibliográfia”. A bibliográfiai tevékenység szempontjai. = Magyar Könyvszemle, 1974. 1–2. sz. 98. p.
- 12 Lásd CSÚRY István: Válogatás és teljesség: a könyvtári és bibliográfiai gyűjtés kettős arculata. Debrecen, 1964. 26 p. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtárának közleményei ; 40)
- 13 SZENTMIHÁLYI János: Bibliográfia és „bibliográfia”. A bibliográfiai tevékenység szempontjai. = Magyar Könyvszemle, 1974. 1-2. 103-104. p.
- 14 VÉRTESY Miklós i.m. 21. p.
- 15 SZENTMIHÁLYI János: A könyvtári tájékoztatás oktatásának tartalma. = Könyvtáros, 1976. 1. sz. 25. p.
- 16 SZENTMIHÁLYI János: A könyvtári tájékoztatás oktatásának tartalma. = Könyvtáros, 1976. 1. sz. 26. p.
- 17 SZENTMIHÁLYI János – SZEPESVÁRY Tamás: A könyvtárosi pályakép. Változások, fejlődési tendenciák. = Könyvtári Figyelő, 1980. 2. sz. 153–158. p.